

Tweede Kamer

DER STATEN-GENERAAL

Toespraak Voorzitter

Bij de overhandiging van het parlementair Jaarboek 2023

Beste mensen,

Politiek is de kunst van het mogelijke, zou de Duitse negentiende-eeuwse staatsman Otto van Bismarck gezegd hebben. En we weten allemaal: wat vandaag onmogelijk is, kan morgen wel mogelijk zijn - en andersom.

Politiek is dus heel erg een kwestie van tijd en van timing. De timing voor de presentatie van dit jaarboek is bijvoorbeeld heel raak:

Morgen gaan we met z'n allen naar de stembus en kiezen we een nieuwe Tweede Kamer.

We nemen afscheid van vertrekkende Kamerleden - en van een vertrekkende Kamervoorzitter.

De nieuwe Kamer gaat op zoek naar een nieuwe voorzitter, er komt weer een nieuwe coalitie en oppositie. Een nieuw Kabinet, met een nieuwe premier en ongetwijfeld heel wat nieuwe bewindspersonen.

Maar voor al deze stappen zijn gezet, zal er tijd voorbij gaan. Tijd om ons te bezinnen op de verkiezingsuitslag, tijd om de verhoudingen te verkennen en tijd om te onderhandelen. We zullen de klok zien tikken - soms tergend langzaam en soms ineens heel snel.

En dat brengt mij op de bijdragen van Anne Bos, Carla Hoetink en Amanda de Lannoy in dit parlementaire jaarboek. Want het klopt dat een dag een eeuwigheid kan zijn in de politiek.

Ik heb dit zelf regelmatig aan den lijve ondervonden. Als het gaat om lange debatten tot diep in de nacht. Waarbij de Voorzitter vooral gericht is op het beheersen van de tijd van de klok, maar de rest van de zaal juist bezig is met het spelen van de tijd, het uitstellen, of juist verlengen van de tijd.

De Oude Grieken hadden twee woorden voor 'tijd', zo schrijven Anne Bos, Carla Hoetink en Amanda de Lannoy:

De eerste is *chronos*.

Dat is de lineaire tijd, de tijd van de klok.

De tweede is *kairos*.

Dat is de gevoelsmatige tijd.

Noem het je 'innerlijke tijdsbeleving'.

Kairos gaat over gevoel voor timing, over aanvoelen wanneer het waarvoor de juiste tijd is.

En misschien is die vorm *Kairos* van tijd wel de allerbelangrijkste in de politiek.

Een goed politicus kan het politieke spel 'lezen': aanvoelen hoe de sfeer en de dynamiek is.

Aanvoelen wanneer het tijd is dat ene grote onderwerp te agenderen of juist niet.

Ik denk dat we in het afgelopen jaar heel veel 'bewuste timing' hebben gezien.

Zoals Remieg Aerts het zo treffend beschrijft in zijn bijdragen: 'Tijd is in de politiek een argument, een norm, een handelingskader en een instrument. De politiek gebruikt de tijd ook strategisch, door het agenderen, naar voren halen of juist vertragen en traineren van wetsvoorstellen en besluitvorming.'

Ik denk dat bij iedereen hier in de zaal meteen een aantal voorbeelden te binnen schieten van het spelen met tijd.

Heeft het nú zin om met die ene motie in de hand partijen langs te gaan - of wacht ik daarmee? Gaan we wel of niet bij de Regeling van Werkzaamheden dat ene debat steunen. Ga ik deze week dat spraakmakende interview geven of pas later.

Tijd is een essentiële factor in ons werk. Dit jaarboek heeft dan ook een zeer treffend thema te pakken, zeker gezien de politieke ontwikkelingen en de verkiezingen waar we midden in zitten.

Laatst kreeg ik een vraag van een kind. Bepaalt de Premier wanneer er nieuwe verkiezingen zijn? Mijn antwoord: formeel niet, maar deze keer lijkt het daar wel op.

Tot slot, wijst Bert van den Braak in zijn bijdragen aan dit jaarboek ons op een ontwikkeling die we al een tijdje zien in de Kamer.

En dat is, dat in verkiezingsjaren steeds meer Kamerleden de politiek verlaten. Ze voelen aan dat het tijd is om te gaan.

Zo kozen veel politiek leiders dit jaar voor een afscheid van de politiek. De een al vroeg in het jaar, de ander zag na de val van het Kabinet dat het moment gekomen was. Deze zomer regende het aan online afscheidsbrieven, waaronder die van mijzelf.

Iedereen heeft daar zijn of haar eigen, goede redenen voor. Toch wil ik daar ook een kleine kritische kanttekening bij plaatsen.

Want als veel Kamerleden vertrekken, slijt ook het collectieve geheugen en de collectieve ervaring van de Kamer. En dat is jammer, want gevoel voor timing in de politiek is vooral een kwestie van ervaring. Het is iets wat je al doende leert.

De politiek heeft dus ook ervaren rotten nodig, die de kunst van het politieke ambacht beheersen en kunnen doorgeven.

Tegelijk biedt het vertrek van oudgedienden ruimte voor nieuwe geluiden en nieuwe ideeën. En dat is óók gezond.

De nestor van de Tweede Kamer, Kees van der Staaij, verwees bij de aankondiging van zijn vertrek (uiteraard) naar het Bijbelboek Prediker, waarin staat dat *'voor alles een tijd is'*.

Want elke tijd vraagt om zijn eigen 'tijdskunstenaars'.

Nieuw talent moet daarom op tijd de ruimte krijgen.

Morgen is het tijd voor nieuwe verkiezingen en daarna voor een nieuwe politieke dynamiek.

Nieuwe tijden bouwen altijd verder op wat geweest is. En wat in het afgelopen jaar is geweest, staat in dit mooie jaarboek.

Dat is belangrijk - en het is ook nog eens heel leerzaam.

Maarten van Dyck, professor in de wijsbegeerte van de Universiteit van Gent, gaf mijn nog een inzicht mee. 'Alle dingen die we kunnen waarnemen, zien we steeds in de tijd. Elk object zien we ofwel al onveranderlijk, ofwel als aan verandering onderhevig – maar dat is enkel mogelijk omdat we in de tijd opeenvolgende toestanden met elkaar vergelijken.'

Ik wens het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis en alle lezers daarom nog vele jaarboeken toe, zodat we dan pas kunnen vergelijken en begrijpen hoe het nu zat.

Heel hartelijk dank!